

Құлжабай Әбдіқалықұлы ҚАСЫМОВ

Физика-математика ғылымдарының докторы (1972), профессор, ҚР ҰҒА академигі. Қазақстандық ғылымды дамытудағы және жоғары білікті кадрларды даярлаудағы зор еңбегі үшін «Құрмет» орденімен марапатталған (2004).

Ол 1935 жылы 25 қыркүйекте Талдықорған облысы, Көксу ауданына қарасты Талапты ауылында дүниеге келген. 1952 жылы С.М.Киров атындағы ҚазМУ-дың физика-математика факультетіне оқуға түсіп, оны 1957 жылы үздік бітіріп шықты. Қ.Қасымовтың ғылымға және ғылыми зерттеулерге деген құштарлығы университет қабырғасында-ақ байқалды. Студент кезінде сызықтық теңдеулер жүйесін шешудің тиімді әдістерін жасауға байланысты матрицалық алгебраның ғылыми мәселелерімен айналысты. Бұл зерттеулер кейіннен оның дипломдық жұмысының негізін қалады.

Жас мамандарды бөлу жөніндегі мемлекеттік комиссия университетті үздік бітірген Қ.Қасымовты болашақ маман ретінде Математикалық талдау кафедрасының ассистентіне қалдырады. Осы кезеңде КСРО-да есептеу математикасы ғылымның тәуелсіз бағыты ретінде дами бастаған болатын. Қ.А. Қасымовтың ғылыми қызығушылықтарын ескере отырып, осы мамандық бойынша жоғары білікті мамандарды даярлау мақсатында университет 1958 жылы оны М.В. Ломоносов атындағы ММУ-де бір жылдық тағылымдамаға жібереді. ММУ Есептеу математикасы кафедрасының профессорлары Н.С.Бахвалов пен В.В. Воеводин Қ.Қасымовтың тағылымдама бойынша жетекшілері болып тағайындалады. Олар оның студенттік жылдардағы ғылыми зерттеулерін жоғары бағалады және үлкен өлшемді матрицалар бойынша жұмысын жалғастыруды ұсынады. Тағылымдама жетекшілері тапсырманы тамаша орындап шыққан шәкіртіне ММУ аспирантурасына түсіп, оқуын жалғастыру ұсынылады. Ол 1959 жылы конкурстан ойдағыдай өтіп, аспирантурада оқуын жалғастырады. Аспирантурадағы ғылыми жетекшісі болып КСРО Ғылым академиясының корреспондент-мүшесі Л.А. Люстерник тағайындалады. ҚазМУ түлегінің КСРО ҒА академигі А.Н. Тихоновтың әйгілі Мәскеу математикалық мектебіндегі ғылыми-зерттеу қызметі осылайша басталған.

Құлжабай Әбдіқалықұлының ғылыми қызығушылықтарын, өмірлік ұстанымдарын қалыптастыруға, оның ғалым ретінде қалыптасуына әлемдік деңгейдегі танымал ғалымдар, академиктер А.Н.Тихонов, Л.А.Люстерник, М.И.Вишик, А.А.Дородницин және М.А.Лаврентьев әсер етті.

Ғылыми семинарларда ол М.И.Иманалиевпен, А.Б. Васильевамен, Б.Ф.Бутузовпен, С.А. Ломовпен, В.А.Треногинмен, Н.Х.Розовпен, М.М.Хапаевпен, А.Н.Филатовпен, М.Р.Джавадовпен, Ю.А.Рябовпен, В.И.Рожковпен, С.Н. Шимановпен танысты, кейіннен олар да ірі ғалымдарға айналған еді.

Аспирантурада оған шексіз өсіп келе жатқан бастапқы шарттары бар, кіші параметрлі дифференциалдық теңдеулерді зерттеумен айналысу ұсынылды, олар қазір бастапқы секіріспен сингулярлы бұзылған теңдеулер деп аталады. Бұл типтегі есепті алғаш рет Л.А. Люстерник пен М.И. Вишик бір сызықты емес қарапайым дифференциалдық теңдеу бойынша зерттеді. Осы жұмыстың идеяларын дамытумен Қ.А. Қасымов айналысты.

Ол жылдам айнымалының бастапқы мәнінің экспоненциалды өсу жағдайын зерттеді. Бұл зерттеулер оның гиперболалық типтегі сингулярлы бұзылған қарапайым, интегралды-дифференциалдық теңдеулер мен дифференциалдық теңдеулер үшін бастапқы және шеткі есептер теориясымен байланысты ғылыми қызметін бастауға жол салды. Сөйтіп, Қазақстаннан жіберілген аспиранттар арасында алғашқылардың бірі болып «Жоғары туындылардағы шағын параметрі бар дифференциалдық теңдеулер үшін бастапқы секіріспен Коши есебінің шешімдерінің асимптотикасы» тақырыбында 1963 жылы кандидаттық диссертациясын қорғап, жас ғалым ҚазМУ-ға оралды.

1963-1968 жылдар аралығында ҚазМУ-де оқытушы, доцент, Есептеу математикасы кафедрасының меңгерушісі болып жұмыс істеді. Осы жылдары кафедра аяғына мықтап орнықты, Есептеу математикасы бойынша алғашқы мамандарды даярлады. Қ. Қасымов ММУ-де кандидаттық диссертациясын қорғаған факультеттің жалғыз жас ғалымы болды. Көптеген түлектер, есептеу математикасының болашақ мамандары Қ.Қасымовтың жетекшілігімен дипломдық жұмыстарын орындады, олардың көпшілігі кейіннен кандидаттық диссертация қорғады. Қ.А. Қасымов осы жылдары Есептеу математикасы бойынша "Өлкелік есептерді шешудің сандық әдістері", "Сингулярлық бұзылған дифференциалдық теңдеулерді интеграциялаудың асимптотикалық әдістері" және басқа да жаңа арнайы курстар құру бойынша көп жұмыс жасады, олар кейіннен ҚазМУ механика-математика факультетінің түлектерін даярлаудағы негізгі пәндердің біріне айналды.

1968 жылы ММУ қабырғасында басталған ғылыми зерттеулерді аяқтау мақсатында Қ. Қасымов ҚазКСР ҒА математика және механика институтына ауысады, онда қолданбалы талдау әдістерінің жаңадан ашылған зертханасын басқарады. Ол жанына талантты жастарды жинап, олардың ғылыми жұмыстарын басқарып қана қоймай, зерттеу жұмыстарын жүргізуге жағдай жасады. Осы жылдары ол шекаралық қабат аймағында бастапқы секірістері бар үлкен туындылардағы кіші параметрі бар сызықтық емес дифференциалдық, интегралды-дифференциалдық теңдеулер жүйелері бойынша Коши мәселесін шешудің асимптотикалық әдістерін жасады. Олар алғаш рет гиперболалық типтегі ішінара туындылардағы сингулярлы бұзылған сызықтық емес дифференциалдық, интегралды-дифференциалдық теңдеулер мен дифференциалдық теңдеулер класын анықтады. Осы зерттеулердің қорытындысы бойынша 1972 жылы «Қарапайым дифференциалдық, интегралды-дифференциалдық және гиперболалық теңдеулер үшін бастапқы секірулермен есептер шешімдерінің асимптотикалық ыдырауы» тақырыбында докторлық диссертация қорғады.

1972 жылы диссертация қорғағаннан кейін Қ.Қасымов ҚазМУ-ға оралады. Жаңадан ашылған Қолданбалы математика факультетінің деканы болып жұмыс істейді, факультет математиканың қолданбалы бөлімдері

бойынша мамандар даярлау мақсатында ашылған болатын. Жаңа факультетті қолданбалы математиканың жаңа бағыттары бойынша білікті мамандармен қамтамасыз ету үшін Қ. Қасымов КСРО-ның орталық жоғары оқу орындарына кейіннен ғылым докторлары мен кандидаттары атанған үздік студенттерді оқуға жіберді. Қ.Қасымов сонымен қатар еліміздің жетекші жоғары оқу орындарымен тәжірибе алмасу процесін жандандырды, факультетте студенттер мен аспиранттарға арнайы курстар оқуға профессорларды шақыру жүйесі кеңінен қолданыла бастады. Осы жылдары «Компьютерлерді математикалық тұрғыдан қамтамасыз ету» кафедрасын да басқарды. 1975-1980 жылдары ЖОО оқытушыларының біліктілігін арттыру факультетінің деканы және ҚазМУ механика және қолданбалы математика факультетінің қолданбалы талдау кафедрасының меңгерушісі қызметін атқарды.

Қ.А.Қасымовтың Білім және ғылым саласындағы ұйымдастырушылық талантын үкімет назардан тыс қалдырмады. 1980 жылы республиканың педагогикалық білім беру ісінің флагманы – Абай атындағы Қазақ педагогикалық институтының ректоры болып тағайындалды. Сонымен бір мезгілде дифференциалдық теңдеулер және есептеу математикасы кафедрасын басқарды. Ректор лауазымында жұмыс істеген уақытында ол қызметкерлердің әлеуметтік-тұрғын үй жағдайларын жақсарту және институттың материалдық-техникалық базасын нығайту бойынша үлкен жұмыс жүргізді: қызметкерлерге арналған тұрғын үй, студенттерге арналған екі жатақхана салынды.

1988-2005 жылдары Математикалық физика теңдеулері кафедрасын, содан кейін - ҚазМУ-дың дифференциалдық теңдеулер және математикалық физика теңдеулері кафедрасын меңгерсе, 1991-1994 жылдар аралығында математика факультетінің деканы болып істеді.

Қазақстан тәуелсіздігінің қалыптасуының, ғылым мен білім беруді қаржыландырудың қиын кезеңдерінде Қ.А. Қасымов ғылыми кадрларды даярлау мен тәрбиелеу жөніндегі жұмысты белсенді жалғастырды.

Ол 1980 жылы «Жұмыстағы үздік жетістіктері үшін» медалімен, 1993 жылы Білім және педагогика ғылымы саласындағы ерекше еңбегі үшін Ы.Алтынсарин атындағы медальмен марапатталды. 2000 жылы Математика саласындағы үздік жетістіктері үшін «1900-2000 Ғасыр адамы» атағына ие болды (Халықаралық өмірбаяндық орталық, Кембридж, Англия).

Кандидаттық диссертацияның тақырыбы: «Жоғары туындылардағы кіші параметрді қамтитын сызықтық емес дифференциалдық теңдеулер үшін бастапқы секіріспен Коши мәселесін шешудің Асимптотикасы» (1963).

Докторлық диссертацияның тақырыбы: «Кіші параметрі бар гиперболалық типтегі сызықтық емес қарапайым дифференциалдық және интегралды-дифференциалдық теңдеулер мен ішінара туынды теңдеулер

жүйелері үшін бастапқы секірісі бар Коши есептерінің шешімдерінің асимптотикалық ыдырауы» (1971).

Дифференциалдық теңдеулер бойынша жетекші ғалымдардың бірі болған ол 200-ден астам ғылыми еңбектің, оның ішінде 4 монографияның және қазақ тіліндегі үш томдық «Жоғары математика» курсының авторы. Оның жетекшілігімен 52 кандидаттық және 3 докторлық диссертация қорғалды.

Қ.Қасымовтың негізгі ғылыми еңбектеріне келсек, олар мыналар:

1. Екінші ретті сызықтық сингулярлы бұзылған дифференциалдық теңдеулер. - Алматы: Кітап, 1982. - 112 б.

2. Бастапқы секірулермен ерекше ашуланған шеткі тапсырмалар. - Алматы: Санат, 1997. - 198 б.

3. Сингулярлы бұзылған сызықтық дифференциалдық теңдеулер үшін бөлінбеген шеткі есептердің асимптотикалық шешімдері. - Алматы: Санат, 2002. - 112 б.